

Историята – наука и живеене

Господин Ректор,
Колеги,
Дами и господа,

Наука и живеене през историята, чрез историята, с историята е темата на днешното ми академично слово. То е благодарност, че имам този занаят. Благодарност днес, когато получавам тези уважителни знаци на НБУ, които ценя изключително много. Животът ми даде различни признания, но като че ли това е най-ценното. Изминаващата година бе особено благодатна към мен, поради това започвам с тази искрена благодарност към членовете на Академичния съвет, а не поради необходимата начална куртоазия в такива случаи.

Разпространената представа за нашата наука е познание за миналото. На практика мнозина се занимават с отминалите неща, но не всеки с изследователска дейност. Какво е да си учен и интерпретатор? И дали винаги е задължително професионално отношение и подготовка? Въпроси, които има различни и допълващи се отговори.

Тези въпроси и отговори, ни вълнуват в днешния ден повече от вчера. Защото до вчера науката бе доведена до култ, пред който се кръстеха атеистите и обосноваваше пропаганда на един античовешки режим. Рухването на това вчера обаче не постави достатъчно остро въпроса – кое в знанието за миналото е научното и кое просто човешка злоупотреба за партийна цел. А историята бе станала част от нашето всекидневно живеене – през образованието, през пропагандата, през политиката и оставаше така и във времето на посткомунизма. Така кое е знание и кое незнание, за съжаление не стана част от нашите разговори. И това отвори врата за всякакъв тип спекулации. Те получиха своя път. Ние дори не успяхме да проведем разговор за възникването и

утвърждаването на университетската наука - история, случило се през 19 век, като елемент на либералната демокрация и възникването на националната държава.

Да учиш история, да знаеш миналото и да го живееш в своето време е особен вид привилегия. Това осъзнах с годините, след като дълго споделях максимата на един колега, че аз съм сред щастливците, които имат за професия, своето хоби. Но с годините ми стана ясно, че това е повече от хоби. Това е самото ми живеене. Най-добрият пример за това бе запознаването ми с определянето от свети Августин на трите времена – минало, настояще и бъдеще. Той казва, че фактически всичко е в настоящето – минало в настоящето, настояще в настоящето и бъдеще в настоящето. И за мен миналото в настоящето обгръщаше и живеенето ми в настоящето, т.е. наистина минало и настояще събрани в настоящето.

Това бе особено силно и поради факта, че моята наука, моят занаят бе преди всичко политическа история. А миналото в последните 30-тина години бе абсолютно и само политика. И така продължава и до днес. Историографията обаче трябва да е с друг акцент, включително и политическата – и това са хората. Бях образован, че трябва да търся закономерности, да проследявам причинно-следствени връзки. Скоро намерих в текст на проф. Калин Янакиев твърдение, което много ми допадна. Къде са най-силни причинно-следствените връзки – в суеверието, казва той в разговор с трима свои колеги философи, също професори. И се замислих. Дали моят занаят не страда от много години от суеверие. Чукаме на дърво, гадаем, вярваме в митове и легенди. Убеден съм, че го има твърде много в нашия живот. И това се дължи и на острата и на моменти войнстваща атеистична среда. А атеизъм плюс суеверие е наистина мисловен хаос и паника. Липса на всякакви устои на нормално изследване. Това е един от моите отговори на въпросите, които поставих.

Разбира се, че колкото повече навлизаш в дълбочината на анализа на исторически извори, толкова повече можеш да откриеш известни закономерности. Но те се отнасят до

човешкото поведение, а не до някакви обективни процеси, във и независимо от човешката воля. Ето тук се помещава и точното място на причина и следствие – чертите на човешкия характер. Големи беди в българската политика са правени от хора, които просто са били лакоми за слава или за пари. И това е причина за последвалите обществени несполуки. Или казано по друг начин – именно човешката несвършеност и нейното непознаване, помага или пречи да се направи исторически анализ и да бъде предаден на обществото за информация.

Историческият занаят има в основата си уменията да се работи с документите на времето – документите и в прекия и в преносния смисъл. Трябва да пораснеш в професионалното умение на архивист, за да се приближиш в професионалното си битие на историк. В моето живеене архивистиката бе част от самия мен, тъй като в известна степен беше и моя съдба – в архивите срещнах своята съпруга. Цялото ми всекидневие – от сутрин до вечер в продължение на 13 години бе разговори върху архивите и документите. В тази институция намерих и най-добрите си приятелства, някои от които за радост имам и до днес. Е, какво по-голямо доказателство за живеене в прекия смисъл на думата. Това твърде лично споделяне естествено не означава, че за да станеш добър архивист трябва непременно да се ожениш в архивите. Друго е важно – да преминеш през проучването на големи комплекси от документи. Да приемем поне няколко километра архиви, те се мерят на линейни метри. Живеенето в средата на историческите извори позволява да се потопиш във времето на отминалите неща. Дават шанс да придобиеш уменията, което е особено важно – да виждаш времето отстрани, все едно си седнал край събитията и хората в тях, и ги наблюдаваш – 3-ти век преди Христа, 10-ти век след – когато си пожелаеш.

Но живеенето има и друг смисъл, някак по абстрактен и поради това може би по-близък до своето научно съдържание. Да бъде в мисълта ти човек от миналото, събитие от миналото и това да е всеки ден. Ето кое превръща твоят занаят в начин

на мислене. Запълва се дефиницията – минало в настоящето. И ако това е обърнато към основополагащото твърдение, че хората сме едни и същи в своята природа от античния свят насам, ето как може да се убедите как живеенето е част от историята. Как ще сбъркам днес, как ще успея утре, това са все неща случили се на друг човек преди време – 10 години, 100 години, 1000 години. И това не е фатализъм, опазил Господ. Просто част от нашата човешка същност – нашите слабости или качества.

Ето защо се твърди, че историческото познание може да бъде учител на настоящето. Но това не може да бъде знание върху някакви обективни закономерности, а именно знание върху човешкото живеене – разбирано като изява на човешкото можене и неможене. Трудно се разбира и настояще в настоящето, когато не си приел тази правила за миналото в настоящето. А и най-спекулативните опити, някои от които твърде сполучливи са правени именно през варианта – съществуване на обективни закономерности от миналото, които ще направят настоящето такова каквото е, но и ще предопределят бъдещето – да кажем светло и безпроблемно. Тази илюзия с комунистическото бъдеще бе развенчава в преходния век. Но у човека има такава нагласа – да бъде наивен във вярата си за утрешния ден. И тази наивност може да бъде лекувана най-добре с изучаването на хората в миналото.

Естествено стигнах до научната категория време. Живеенето ни е определено. На фона на историята е кратко, съвсем кратко. Можем ли да надхвърлим тази краткост? Разбира се, когато историята е и живеене. Така че за мен и за колегите ми съществува такава опция – на практическо безвремие, обърнато към миналото. За краткото си присъствие на Божия свят ставаме част от хилядолетия човешко живеене. И какъв страх да имаме тогава от бъдещето? Че няма да ни има. А че сме функционирали в хилядолетие, това малко ли ни е. Ако така се мисли моя занаят, тогава ще осъзнаем, че имаме още една човешка привилегия – живеем най-дълго на белия свят, сравнено с от

другите хора, от няколко столетия до поне едно-две хилядолетия. Защото живеем с живота на безброй минали хора.

Разбира се има и друга представа за времето и тя е твърде материална. Не си правя илюзии, че не допира до умението да се занимаваш с историография. Всяко всекидневие те тормози със своите материални въпроси. Не можеш да се отделиш от тях. И те са част от нашето живеене. Въпросът е в мярата. Доколко им се подчиняваш и доколко ги подчиняваш на своя възглед за живеене. А когато той е и история, материалното избледнява.

Това е свързано и с понятията богат и беден при живеенето в нашия занаят. Материалният живот не е силата на нашата професия. Но богатството е пряко пропорционално на усилието, което влагаш в изследването. Колкото повече стават знаещ, толкова си повече богат. И когато това става и с богатството на собственият ти социален опит, толкова повече стават основанията да споделяш с хората, т.е. да създаваш писмени текстове. Разбрахте, че става дума за нематериалното богатство.

Има ли истина в историческото познание – това е друг основен въпрос. Темата е за достоверността. Историческата наука е достоверна, толкова колкото е достоверен начина на живеене. Един е той в затвореното, комунистическо общество, коренно различен в отвореното, демократично общество. В първото има непрестанно компромисно живеене, което води и до компромисна достоверност. Може и да живееш два живота – един личен и един обществен. Но как точно става това в интимния свят на автора, където трябва да се произведе текст, в който да представи достоверността. Тази мъка е довела до множество езоповски опити, някои от които наистина много добри, други неясни и от там без достатъчна достоверност. Тази особеност на българската историография е струва ми се най-мъчителната темата и за говорене и за писане, и естествено за изследване. Когато репресията на един тоталитарен режим си изсипва върху едно семейство, когато младия и талантлив човек е принуден на компромис, а

след това става учен, историк и днес трябва да го оценяваме. Тежка задача, защото настъпват множество въпроси към кое сме достоверни – към таланта, към човека, към науката му, към репресията или към всичко взето заедно. Това е най-тъжната част от съвременното изучаване на българската история и историография.

А това време съвпада с още една гигантска промяна. Структурата на българското общество от позната схема на аграрно в индустриално общество, от селско към градско е нарушено от системата за насилническо преместване на големи количества хора. Вместо естествен процес на избор – дали да останеш в селско-патриархалната форма или да избереш градското живеене, където нарастват и отговорностите като личност, защото отпада вертикалният модел – най-възрастният да носи отговорност за цялото семейство, се установява среда, в която има хора, които не остават селски, но и не стават градски. А живеенето сред такива неопределени и неидентични със себе си общности, за мен силно затруднява историческият разказ. Убеден съм, че тъй като не сме изследвали и представили хипотеза за тази голяма човешка трудност, не може да сме достоверни пред цялото общество. Една е достоверността за градски хора, друга за селските и трета за тази смесица от идентичности дело на комунистическа практика и пропаганда. Поради това и надделява мисленето за историята като за елемент на държавна политика и пропаганда.

Има и въпрос дали достоверността на историка е една и съща в края на 19 или началото на 20 век. И доколко повтарянето на едни и същи неща са наука или вяра, в смисъла на религиозна вяра. Повтарянето без критичност със сигурност дава недостоверно знание. Именно през проверка на различни поколения се удостоверява валидността на достоверността, ще рече на истината. Поне две поколения дават тази нотариална заверка за истинност на миналите събития.

И още нещо – може ли историкът да живее сам или е част от някаква общност – професионална, колегиална, културна.

Моят опит показва, че наука се прави най-добре, когато е на границата на различните хуманитарни клонове – философия, филология и история. Но наука, която ще е най-близко до живеенето на хората и ще е най-достоверна се прави и с непрестанен досег с различните форми на култура – писмена, музикална, художествена. Да използвам думите на един наш професор от миналото – „Ходете на театър колеги!“, възкликна той, когато казваше, че историческото познание не е преразказ на архивни документи. И наистина, разказът за миналите неща трябва да има своя сюжет, своите герои, в противен случай може да остане, разказът, за сведения на своя създател, неговото семейство и близките му приятели и колеги. Трябва да има свобода на въображението.

Историята е драма, в античния смисъл на думата е друго възкликание на друг наш професор, човек ангажиран и с изграждането на Нов български университет. Той просто постави античният възглед за живеенето като естествено опорно място за разбирането на миналото. И това за мен е също много важно. Онзи свят на първите големи разкази, останали до днес на наше разположение е и базата за разгръщането на знанието върху човешките слабости и качества. Ще спомена само останалото наследство на стоиците – голямата антична школа. Вижте, драги колеги диатрибите на Епиктет в нашата книжарница, за да бъде кратък и ясен. Четеш размисли от преди Христа, а все едно четеш за днешните човешки трудности и препъвания, описани от мнозина християнски мислители.

Всичко това са примери как историята общува с другите клонове на онова, което наричаме хуманитаристика – филология, философия. А този кръг от научното може да бъде определено и по друг начин, за мен по-ясен – човекознание. И историкът е именно част от това знание. А знаенето за хората, а и знание за живеенето.

Цялото това се нарича исторически занаят.

Благодаря Ви!